

Uitvoeringsstrategie Zorgeconomie

Brabant, region of smart health

2020

Inhoudsopgave

Samenvatting	3
1. Inleiding	5
2. Decor	6
3. Keuzes en focus: een gezamenlijke agenda	9
4. LifeTec	11
5. Health@home	13
6. Life&Health	16
7. Complementair beleid	18
8. Instrumenten	21
Bijlagen	24

Deze uitvoeringsstrategie is tot stand gekomen door het kernteam Zorgeconomie: Alexander van den Dungen (Provinciale Raad Gezondheid), Dick de Jager (Brabantse Ontwikkelings Maatschappij), Marielle Swinkels (Provincie Noord-Brabant, SCO) en Nancy Wester (Provincie Noord-Brabant, E&M)

&

met de hulp van Marlon Peeters (Life Sciences), Anna van Uytrecht (Arbeidsmarktbeleid), Jolanda Schneider (Internationalisering), Irene Lammers (Breedband), en andere interne en externe experts/stakeholders.

's Hertogenbosch, september 2012

Samenvatting

In de Agenda van Brabant is de lange termijn ambitie verwoord om tot de top van Europese kennis- en innovatieregio's te behoren. Het Economisch Programma Brabant 2020 geeft invulling aan bovenstaande ambitie door in te zetten op kennis, ondernemerschap en innovatie in Brabantse economische clusters. Met het 'tien-puntenplan' uit dit programma wordt onder meer ingezet op het verbinden van economische clusters met de maatschappelijke opgave gezond ouder worden (zorgeconomie).

Brabant, region of smart health

De gezondheidszorg in Nederland is in vergelijking met andere landen heel goed, maar niet toekomstvast. De sterk stijgende zorgkosten, het oplopende personeelstekort en de toename van chronisch patiënten maakt dat er gezocht moet worden naar andere oplossingen. De Brabantse innovatiekracht – nieuwe technologie, nieuwe producten en nieuwe diensten – wordt ingezet op de fundamentele veranderingen in het zorglandschap. Een Brabantse proeftuin Smart Health: waarin de zorg verschuift van ziekenhuizen en zorginstellingen naar zorg direct in en om het huis.

Focus

Smart health bestaat uit de volgende elementen.

LifeTec: is een zeer snel groeiende topsector in Nederland en in Brabant: Life Sciences& Health, Medische technologie en farmacie. Het belang voor economie en maatschappij neemt almaar toe, omdat de sector oplossingen kan ontwikkelen voor vraagstukken in de zorg: het is een groeisector in een groeiemarkt.

Health@home: het ontwikkelen van nieuwe toepassingen en de implementatie daarvan thuis of in de omgeving van de burger.

Life&Health: Dit thema zoekt de verbinding tussen gezondheid en andere Brabantse sterktes: food, biobased en sport. Door het stimuleren van het ontwikkelen en vermarkten van nieuwe producten en toepassingen wordt een bijdrage geleverd aan de gezondheid van de Brabantse burger.

Naar een strategische Brabantse versnellingsagenda

De SER Brabant en Provinciale Raad Gezondheid adviseren Brabant om een versnellingsagenda Zorgeconomie te realiseren. Er zijn vele partijen (publiek en privaat) actief betrokken bij het thema, zij zijn aan zet en hebben de provincie gevraagd en actieve partner te zijn. Om tot de top van Europese kennis- en innovatieregio's te behoren wil de provincie met deze partners de versnellingsagenda verder vormgeven. Hierbij zal zowel inhoudelijk als financieel worden samengewerkt met de opgaven in arbeidsmarktbeleid, leefbaarheid, topsectorenbeleid, Europees beleid, internationalisering en de Digitale Agenda Brabant. De voorgenomen inzet van provinciale middelen en instrumenten voor zorgeconomie is vooral bedoeld als zaai- en kiemgeld. Er zijn een aantal fondsen in voorbereiding. Deze fondsen sluiten goed aan bij de behoefte van de stakeholders om een versnelling en opschaling te realiseren.

Brabantse versnellingsagenda 2020

- Brabant heeft zich internationaal een positie verworven als 'region of smart health';
- In 2020 is het aandeel werkende Brabanders in de zorg gelijk gebleven met 18%, ondanks de krimpende beroepsbevolking;
- Binnen proeftuinen en living labs¹ neemt de ervaren gezondheid en zelfredzaamheid van Brabanders toe met 15%;
- De toegevoegde waarde van de brede Brabantse healthsector aan de Brabantse economie is gestegen van 8,5% naar 12%;

¹ Living Lab: verplaatst onderzoek en ontwikkeling van laboratoriumsituatie naar de praktijk. Hierdoor kunnen gebruikers beter worden betrokken bij de ontwikkeling van het product of dienst (co-creatie).

- Tenminste 80 nieuwe MKB-bedrijven werkt samen met zorgpartijen;
- Een toename van de valorisatie (het proces dat kennis omzet naar commercieel haalbare producten, processen of diensten) in en door de zorg.

Wat gaan we doen? Rol en inzet provincie

- Actief samenwerking zoeken, met externe stakeholders en met de B5, landelijk en Europees
- Instellen en faciliteren van een strategisch platform Smart Health met slag- en besluitvaardige vertegenwoordigers van het MKB, de zorg, gebruikers, kennisinstellingen, maatschappelijk middenveld om de agenda verder vorm te geven en uit te voeren (naar voorbeeld van Pact Brabant). Dit strategisch platform zal de noodzakelijke acties definiëren die nodig zijn voor het realiseren van de versnellingsagenda
- Ontwikkelen en faciliteren van een kennisknooppunt. De kennis opgedaan in de drie actielijnen, internationalisering arbeidsmarktbeleid, leefbaarheid en digitale agenda willen we ontsluiten via een digitaal instrument.
- Lobbyactiviteiten richting Den Haag en Brussel voor de realisatie van proeftuinen en regelvrije zones.
- Matchen en inzetten van financieringsmogelijkheden zoals het life sciences & healthfonds, het innovatiefonds, OP Zuid, etc
- Verbindingsofficier, het inzetten van het netwerk van de provincie bij de activiteiten van de verschillende stakeholders;
- Verbinden van het thema zorg economie aan andere beleidsthema's als arbeidsmarktbeleid, leefbaarheid, sport, topsectorenbeleid,
- Aanjagen, organiseren, beweging op gang brengen en houden.
- Proeftuinen mogelijk maken

1. Inleiding

Zorgen om de zorg. Geen krant of verkiezingsdebat gaat er op dit moment aan voorbij: de vergrijzende en ongroenende bevolking, de verwachte explosieve stijging van de zorgkosten: hoe kunnen we met elkaar daar een oplossing voor vinden?

In de Agenda van Brabant is de lange termijn ambitie verwoord om tot de top van Europese kennis- en innovatieregio's te behoren. Om deze ambitie waar te maken, moet in de komende jaren een flinke slag worden gemaakt. De Agenda van Brabant is inmiddels vertaald in de Uitvoeringsagenda 'Tien voor Brabant 2011-2015'. Ook is inmiddels het Economisch Programma Brabant 2020 vastgesteld, dat invulling geeft aan bovenstaande ambitie door in te zetten op kennis, ondernemerschap en innovatie in Brabantse economische clusters. In de Agenda van Brabant is de maatschappelijke opgave 'Gezond ouder worden' gedefinieerd. In het Economische Programma 2020 wordt met het 'tien-puntenplan' onder meer ingezet op het verbinden van clusters met de maatschappelijke opgave gezond ouder worden.

De voorliggende 'Uitvoeringstrategie Zorgeconomie' is een uitwerking van de speerpunten 22, 'Innovatie voor topsectoren voor maatschappelijke kansen' en speerpunt 33 'Innovatie in de zorg' uit het uitvoeringsprogramma 'Tien voor Brabant' en geeft invulling aan de opgave uit het Economisch Programma 2020 hoe we met onze clusters optimaal kunnen inspelen op de kansen die maatschappelijke opgave 'Gezond ouder worden (zorgeconomie)' biedt.

SER Brabant en de Provinciale Raad Gezondheid (hierna PRG) hebben – op verzoek van het college van Gedeputeerde Staten – de kansen, keuzen en gewenste aanpak in kaart gebracht met hun 'advies versnellingsagenda zorgeconomie', hierna de versnellingsagenda. Deze versnellingsagenda is een agenda van Brabant.

Begripsafbakening

De Europese Unie heeft met haar programmering European Innovation Partnerschip gekozen voor de term Active and healthy ageing. Een van de maatschappelijke opgave is gezond ouder worden. In de Meerjarenstrategie Brabant in internationaal perspectief wordt ook de term gezond ouder worden gebruikt. Dit stuk focust op zorgeconomie. Zorgeconomie levert een bijdrage aan de versnelling van de ontwikkeling en toepassing van producten en diensten met als uiteindelijk doel dat deze producten daadwerkelijk ten goede komen aan de consument/patiënt.

De zorgeconomie omvat alle economische activiteiten die direct of indirect een relatie hebben met zorg. Zorg wordt hierbij breed gezien, niet alleen gezondheids- en welzijnszorg, maar ook alle zorggerelateerde activiteiten binnen de zakelijke en financiële dienstverlening, productie, handel en logistiek, kennis en detailhandel (bron: Welvaartsagenda van DHV Ruimte & Mobiliteit, 2011).

Naar uitvoering

Analoog aan de kerntakendiscussie en de Agenda van Brabant is bij de totstandkoming van deze 'Uitvoeringstrategie Zorgeconomie' nadrukkelijk gekozen voor een stakeholdersaanpak.

Bij het thema zorgeconomie zijn vele partijen – zowel privaat als publiek – actief betrokken: het bedrijfsleven, de zorginstellingen en ziekenhuizen, universiteiten en overige kennisinstellingen, onderzoeksinstituten, patiëntenorganisaties, financiers (zorgverzekeraars en gemeenten) en de samenwerkende partijen in de regio's. Zowel bij de totstandkoming van de versnellingsagenda, als tijdens het aanbieden daarvan d.d. 15 juni jl. hebben de diverse partijen in het veld de handschoen opgepakt en

verklaard 'aan de slag' te gaan. Een ieder vanuit zijn eigen rol en verantwoordelijkheid, strategie en belang. Op 6 september jl. heeft een werkdiner zorg economie plaatsgevonden, om de vervolgstappen nader met elkaar te definiëren.

Deze uitvoeringsstrategie gaat daarom in op de rol die de provincie kan spelen in dat grotere geheel. Welke inspanningen en instrumenten, financieel en niet-financieel, kan de provincie inbrengen. Niet in de traditionele zin vóór op de bok, maar afhankelijk van wat er nodig is soms als buitenboordmotor, soms als lid van de bemanning, soms als passagier en soms als trotse toeschouwer. Met deze uitvoeringsstrategie blijven we dicht bij onze kerntaak en –rol. We vragen uw Staten in te stemmen met deze wijze waarop we onze bijdrage leveren aan de gezamenlijke opgave Gezond ouder worden. De realisatie van deze uitvoeringsstrategie is een integrale opgave. Zij valt binnen het Economisch Programma 2020, maar wordt uitgevoerd samen met de directie Sociaal en Culturele Ontwikkeling.

2. Decor

Brabant heeft een sterke uitgangspositie. De economische potentie van het Brabantse bedrijfsleven op het gebied van zorg economie is groot. De Brabantse health-sector is een belangrijke bron van innovatie. Medische technologie, farmacie (humaan, veterinair, one health) en gezonde voeding zijn als regionale sterktes aangemerkt². De aanwezigheid en ontwikkeling van fysieke kristallisatiepunten als de High Tech Campus, Brainport en het Oss Life Sciences Park dragen daaraan bij. De publiek-private innovatie-infrastructuur wordt internationaal als voorbeeld gezien.

Er is in Brabant veel hoogwaardige kennis en kunde aanwezig, bijvoorbeeld bij Philips en bij de Technische Universiteit Eindhoven (TU/e), beide wereldspelers op het gebied van medische technologie. De Brainport regio mocht zich in 2011 de 'Slimste regio' noemen. Ook de Universiteit van Tilburg (UvT) heeft een belangrijke toegevoegde waarde door zich te richten op social innovation, geestelijke gezondheid, care en preventie. Bovendien heeft Brabant een sterk MKB. Juist omdat er in Brabant goede relaties zijn tussen kennisinstellingen, bedrijfsleven, zorginstellingen, maatschappelijke partijen en overheden is Brabant kansrijk op het toepassen van kennis, onderzoek en technologie. De aanwezigheid van vijf topklinische ziekenhuizen maakt Brabant sterk in het ontwikkelen van applicaties voor een brede patiëntengroep. Deze ziekenhuizen en andere (samenwerkende) zorg- en welzijninstellingen zijn ideale locaties voor het experimenteren met het opschalen van zorginnovaties en het testen van nieuwe verdienmodellen: grootschalige proeftuinen. Of zoals één van de aanwezige bij het aanbieden van de versnellingsagenda 15 juni jl. zei : "We moeten van proeftuinen naar renderende akkers komen!"

De toegevoegde waarde van de healthsector³ is € 6,5 miljard. Dit is bijna 8,5% van de toegevoegde waarde van de totale Brabantse economie. Bovendien heeft deze sector, ondanks de recessie, een zeer sterke groei doorgemaakt: 9% in 2000–2009 (zowel op het terrein van omzet, investeringen, toegevoegde waarde als werkgelegenheid). Verder leiden ontwikkelingen in de samenleving, zoals demografische veranderingen, digitalisering en verduurzaming, tot andere vragen naar zorg⁴. De wereldwijde vraag naar producten en diensten rond zorg zal in de komende jaren blijven toenemen.

Ook de maatschappelijke potentie van Brabant op het gebied van zorg economie is groot: de huidige ontwikkelingen in de samenleving maken krachten los die een impuls geven aan innovatie en verandering.

² Brabantse economische topclusters (bron SER Brabant)

³ Deze brede term verwijst naar branches op het brede terrein van gezondheid en zorg

⁴ Van Berlo e.a. - Megatrends

De opkomst van de netwerksamenleving en de intensievere contacten tussen partijen uit Triple Helix (+)⁵ hebben een impuls gegeven aan het onderling samenwerken en het ontwikkelen van nieuwe allianties en samenwerkingsmodellen. De coöperatie Slimmer Leven 2020 is hiervan een sprekend voorbeeld. Tot slot is er de laatste jaren meer aandacht voor duurzaamheid, gezond leven, gezondheid en wellness. Dit uit zich bijvoorbeeld in debatten rondom veehouderij, leefstijl en bewegen, voeding en biodiversiteit⁶. Gezondheid wordt ervaren als één van de belangrijkste waarden. De positieve relatie tussen gezondheid en economie wordt steeds vaker gelegd. Gezonde mensen participeren meer, zijn productiever en leveren een hogere bijdrage aan de welvaart. Bij een stijgende welvaart verbetert de volksgezondheid; bij verbetering van de volksgezondheid stijgt de welvaart.

Tegelijkertijd is het thema zorg economie niet los te zien van een maatschappelijke en economische urgentie. De druk op de collectieve gezondheidszorg is enorm als gevolg van een samenloop van een aantal trends: vergrijzing en ontgroening, de groei van het aantal chronisch zieken, betere mogelijkheden om ziekten te diagnosticeren en te behandelen en een tekort aan zorgpersoneel⁷. Deze trends leiden tot een explosieve groei van de kosten: het Centraal Planbureau schat in dat de kosten verdrievoudigen: € 87,1 miljard in 2010 en € 254,9 miljard in 2050 zonder radicaal ingrijpen⁸.

Tegelijkertijd zal de beroepsbevolking krimpen. Dit betekent dat de toenemende vraag naar zorg niet kan worden opgevangen door de beschikbare beroepsbevolking. Zo verandert in Brabant de verhouding tussen het aantal 20-64 jarigen en 65plussers van 4:1 naar 2:1 in 2040⁹. Het verhogen van de arbeidsproductiviteit in de zorg zou een bijdrage aan de (deel)oplossing kunnen zijn. De veranderende bevolkingssamenstelling heeft ook ruimtelijke consequenties, bijvoorbeeld de vraag naar leeftijdsbestendige bouw.

Brabant begint niet bij nu! In de afgelopen bestuursperioden zijn in Brabant verschillende innovatieve medisch/technologische- en zorgconcepten neergezet, variërend van insteek: vanuit economie/(systeem)innovatie, technologisch, maatschappelijk, vanuit arbeidsmarktbeleid, etc. Denk bijvoorbeeld aan de (internationale) programma's Innovatieve Acties Brabant 3 en 4, Slimme Zorg, Op de Bres voor de Zorg, Brabant Medical School, PEOPLE en Innovation4Welfare. Ook zijn er projecten uitgevoerd rond familie zorg, zorgcoöperaties en dementie-ondersteuning. De ervaringen en het netwerk uit deze projecten en programma's worden geïncorporeerd en gedeeld in de uitvoering van onderliggende uitvoeringstrategie. Ze hebben geleid tot een aantal kansrijke spin-off initiatieven, zoals de coöperatie Slimmer Leven 2020 waarin meer dan 60 partijen samen aan de uitrol van innovatieve projecten werken (zie kader). Een ander veelbelovende samenwerking krijgt gestalte in West-Brabant, waar een Maatschappelijke Service Provider geformaliseerd wordt voor de uitrol van slimme innovatieve diensten.

⁵ Hiermee bedoelen we bedrijfsleven, kennisinstellingen, overheden en omgeving.

⁶ Zie o.a. Raad voor Volksgezondheid en Zorg, Preventie van Welvaartsziekten, 2011; Commissie Van Doorn, Al het vlees duurzaam, 2011; Wetenschappelijke Raad voor Integrale Duurzame Landbouw en Voeding, naar een integrale benadering van duurzame landbouw en gezonde voeding, 2011; MOLO taskforce biodiversiteit Noord-Brabant, Manifest 'Brabant kiest voor biodiversiteit', 2011.

⁷ Raad voor de volksgezondheid en Zorg/RVZ, Perspectief op gezondheid 20/20, 2010.

⁸ Sandra Olsthoorn, interview met Rien Meijerink (RVZ): 'Kies voor een radicale aanpak', Financieel Dagblad, Outlook Zorg, maart 2010, pp. 08-12.

⁹ Brainport Development, *Brainport 2020 Top Economy, Smart Society*, februari 2011

Coöperatie Slimmer Leven 2020. De Coöperatie richt zich met de inhoudelijke programmalijnen zelfredzaamheid, preventie en geïntegreerde cure&care op vier aspecten van innovatie: technologische innovatie, sociale innovatie, systeeminnovatie en open innovatie. Open innovatie heeft vooral betrekking op kennisdeling en het op gang brengen van de samenwerking van partijen om innovatieve projecten te ontwikkelen en breed uit te rollen. Een voorbeeld van een project gericht op systeeminnovatie is het **experiment met populatiebekostiging Slimmer met Zorg**. Dit project van zorggroepen, zorgverzekeraars en zorgaanbieders draait op de beperking van de kostenstijging in de zorg door een beter inzet van de huisarts, de ontschotting van wet- en regelgeving en de bijbehorende financiering. Het opzetten van een gemeenschappelijke infrastructuur voor geheel Zuidoost Brabant voor wonen-, zorg- en welzijnsvoorzieningen (shared services voor alle inwoners en instellingen) is een belangrijke technologische en sociale innovatie waar gefocust wordt op hoe het project verankerd te krijgen in wijken en afgestemd op de behoeften van eindgebruikers). Het doel van de Coöperatie is dat de vier aspecten van innovatie in alle projecten terugkomen.

Als gevolg van eerder genoemde programma's en projecten en actuele ontwikkelingen in de samenleving is er momenteel sprake van een groeiende externe dynamiek en ambitie rondom het thema zorg economie. Diverse partijen zijn of gaan aan de slag met de ontwikkeling en uitvoering van ideeën. Enkele voorbeelden: Brainport, TU/e en Philips hebben de handen ineen geslagen om een Health Tech Hub te ontwikkelen, verschillende partijen zoeken aansluiting bij het European Innovation Partnership on Active and Healthy Ageing en hebben projecten ontwikkeld voor een call van het Europese Ambient Assisted Living programma, er wordt nagedacht over de invulling van proeftuinen en projecten ontwikkeld rond voeding en zorg.

KIC Active and Healthy Ageing. Deze KIC (Knowledge and Innovation Community) wil een geïntegreerd excellent gedreven innovatie eco-systeem ontwikkelen. In dit ecosysteem worden projecten ontwikkeld op verschillende co-locaties. Naast het ontwikkelen van nieuwe technologieën om de kwaliteit van leven van mensen te verlengen, is het creëren van een infrastructuur voor samenwerking en nieuwe business modellen voor het proces van onderzoek, ontwikkeling en valorisatie van innovatie belangrijke doelen van de KIC. In een consortium van partijen uit ELAt en Medical Delta wordt gewerkt aan een gezamenlijk missie en strategie om de call van het European Institute of Innovation and Technology, welke in 2014 wordt verwacht, te beantwoorden.

Probleemanalyse

Een versnellingsagenda is wenselijk. Gezondheid is steeds sterker in de maatschappelijke belangstelling komen te staan. Ontwikkelingen zoals de stijging van het aantal chronisch zieken, de groeiende belangstelling voor gezondheid en de verwachte tekorten op de arbeidsmarkt maakt het urgent om de economische potenties te benutten en tegelijkertijd de maatschappelijke urgentie te beantwoorden. Er moeten veel meer bedrijven uit Brabantse clusters worden gemobiliseerd voor de zorgmarkt, door het inzetten van hun innovatiekracht om oplossingen te bedenken en te vermarkten. Bovendien vergt samenwerking tussen bedrijven en zorginstellingen door de verschillende culturen en verdienmodellen een specifieke (aanjaag) aanpak, kunnen technologievelen multidisciplinair worden verbonden (integrale aanpak), kunnen goede ideeën van bedrijven, kennisinstellingen, zorgprofessionals en patiënten en consumenten beter worden benut. Bovendien lopen veel zorginnovaties vast in het opschalen en vermarkten. Er ligt een opgave in het slechten van belemmeringen rond zorginnovaties, zoals perverse bekostiging, onvoldoende aansluiting vinden bij eindgebruikers en lange ontwikkeltijden.

Stakeholdersbenadering

Bij het thema zorg economie zijn vele partijen - zowel privaat als publiek – actief betrokken. Tijdens het aanbieden van advies “versnellingsagenda zorg economie” door SER Brabant en de PRG hebben diverse stakeholders verklaard aan de gang te gaan en samen met anderen de handschoenen op te willen pakken. Een ieder vanuit zijn eigen rol en verantwoordelijkheid, strategie en belang. De provincie is één van die vele, diverse partijen die een rol kan spelen bij het gezamenlijk aanpakken van deze uitdaging. De provincie wordt nadrukkelijk gevraagd als partner te participeren.

Stip op de horizon: waar kan Brabant staan in 2020?

“Om te kunnen excelleren, moet je kiezen en focussen”. Dat was de centrale boodschap van de geraadpleegde experts op de expertmeeting zorg economie. De Brabantse innovatiekracht – nieuwe producten, nieuwe technologieën, nieuwe diensten – wordt ingezet om de fundamentele veranderingen in het zorglandschap te realiseren. Hiermee kunnen en willen de provincie en de stakeholders voor 2020 gezamenlijk een ambitieuze stip op de horizon zetten:

- Brabant heeft zich internationaal een positie verworven als ‘region of smart health’;
- In 2020 is het aandeel werkende Brabanders in de zorg gelijk gebleven met 18%, ondanks de krimpende beroepsbevolking;
- Binnen proeftuinen en living labs neemt de ervaren gezondheid en zelfredzaamheid van Brabanders toe met 15%;
- De toegevoegde waarde van de brede Brabantse healthsector aan de Brabantse economie is gestegen van 8,5% naar 12%;
- Tenminste 80 nieuwe MKB-bedrijven werkt samen met zorgpartijen;
- Een toename van de valorisatie (het proces dat kennis omzet naar commercieel haalbare producten, processen of diensten) in en door de zorg.

In het te ontwikkelen monitorinstrument voor het meten van effecten van ervaren gezondheid en zelfredzaamheid kan gebruik gemaakt worden van bestaand onderzoeksinstrumentarium in Brabant zoals onderzoek van Ernst&Young in programma Slimme zorg, Participatie monitor van het PON en Landelijk en Europees instrumentarium zoals de monitor van NIVEL voor de effecten van Zorg op afstand en de Monitor Evidence for Impact on Active&Healthy Ageing.

3. Keuzes en Focus: een gezamenlijke agenda

Uit het advies van SER en PRG blijkt dat Brabant alles in zich heeft om economie, zorg en gezondheid onderling te verknopen en zich (inter)nationaal te positioneren en te profileren op het thema zorg economie als **‘Brabant, Region of Smart Health’**.

Smart Health wordt gevormd door drie Brabantse krachtgebieden, waarbij nieuwe technologie, producten, processen en diensten worden ingezet om een fundamentele verandering van het zorglandschap (de verschuiving van 2^e naar de 1^e naar de 0^e lijn) te realiseren. Deze drie krachtgebieden zijn: LifeTec, Health

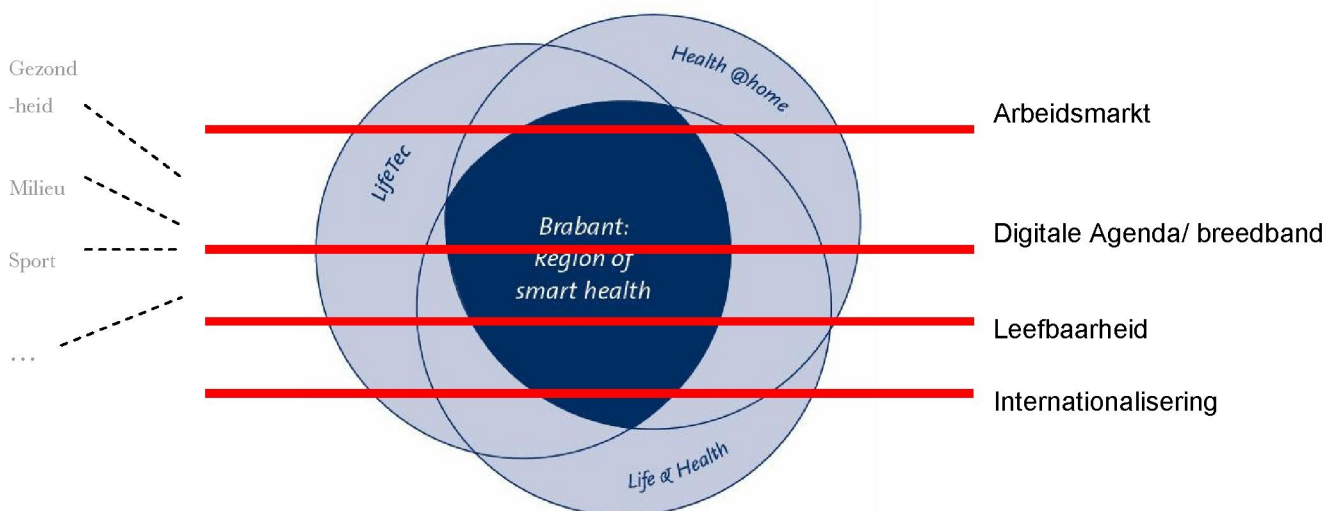
@home en Life&Health (zie onderstaand figuur ¹¹). Ze vormen tegelijkertijd de drie programmalijnen van de gezamenlijke Brabantse agenda 'zorgeconomie' en op basis hiervan is het provinciale aandeel in deze agenda geformuleerd.

Door te kiezen voor deze drie programmalijnen wordt een triple win bereikt:

- Het bevorderen van een duurzame zorgeconomische ontwikkeling door middel van het versnellen van innovaties en de valorisatie hiervan;
- Het bevorderen van een efficiënter voorzieningssysteem in het zorglandschap door middel van versnelling van de kanteling naar een versterkt eerstelijns model¹²;
- Het bevorderen van een actief, zelfredzaam en gezond leven van Brabantse burgers .

Integrale thema's binnen deze drie programmalijnen zijn arbeidsmarktbeleid, de Digitale Agenda, leefbaarheid en internationalisering. Verder is er flankerend beleid als gezondheid, milieu, sport, natuur en landschap.

In de volgende paragrafen worden de drie programmalijnen verder uitgewerkt en toegelicht. Een uitgebreid overzicht treft u in de bijlage aan. Deze bijlagen zijn een verdere verdieping van de activiteiten en instrumenten.

¹¹ SER Brabant en Provinciale Raad Gezondheid, Advies versnellingsagenda zorgeconomie, 2012, p. 30

¹² De verschuiving van ziekenhuiszorg naar eerstelijnszorg, zelfmanagement en preventie.

4. LifeTec

LifeTec en Medtech (ook wel Life Sciences & Health genoemd) is een zeer snel groeiende topsector in Nederland en in Brabant. Het belang voor economie en maatschappij neemt almaar toe, omdat de sector oplossingen kan ontwikkelen voor vraagstukken in de zorg: het is een groeisector in een groeiemarkt.

De sector bestaat uit twee delen:

- Life Sciences/LifeTec staat voor: de klassieke en moderne biotechnologie. Met andere woorden: alles wat te maken heeft met het werken aan cellen in planten, mensen of dieren, ter bevordering van gezondheid en genezing.
- Medische Technologie/MedTech staat voor: alle fysieke apparaten die bij de zorg worden ingezet.

De LifeTec en Medtech bedrijven werken in een keten van toeleveranciers en afnemers. De toeleveranciers zijn duidelijk, maar de afnemers zijn divers: dit kunnen de zorgverzekeraars zijn, de patiënten, de eerste lijn, de tweede lijn of Business2Business.

In onderliggende uitvoeringsstrategie Zorgeconomie wordt de nadruk gelegd op de ontwikkeling en opschaling van producten en diensten die de verschuiving van 2^e naar 1^e en 0^e lijnszorg faciliteren. Deze producten en diensten maken zorg op maat thuis en in de wijk steeds beter mogelijk. Denk daarbij aan ontwikkelingen op het gebied van diagnostiek, aan mechatronica & IT/domotica oplossingen ten behoeve van revalidatie, aan mobiele en virtuele zorg, aan nanotechnologie en slimme materialen/intelligent textiel en aan “point of care” innovaties¹³.

Bij innovaties die de verschuiving van 2^e naar 1^e en 0^e lijnszorg faciliteren gaat het veelal om multidisciplinaire ontwikkelingen, waar veel verschillende technologieën en competenties in samenkomen. Brabant is bij uitstek geschikt voor zo’n multidisciplinaire aanpak: er zijn veel sterke technologische clusters en daarbinnen veel maakbedrijven. Ook het design cluster is in Brabant sterk ontwikkeld, met veel goede ontwerpers. Hierdoor zijn cross-overs tussen clusters goed te maken, waarbij clusters zoals High-Tech Systemen en Materialen, Logistiek en Design kunnen worden betrokken. De potentie is groot: de groep (MKB) bedrijven die op dit terrein werkzaam is, is nog klein en kan flink groeien. Ook blijven goede ideeën van kennisinstellingen, zorgprofessionals en patiëntenverenigingen nog te vaak op de plank liggen.

Doelstelling LifeTec 2020

Met deze programmalijn willen de provincie en haar stakeholders het volgende bereiken:

- Een verdubbeling van het aantal bedrijven, kennisinstellingen en zorginstellingen dat actief is op het gebied van LifeTec en MedTech product- en dienstontwikkeling voor de zorg.
- Een sterke stijging van het aantal succesvolle LifeTec en MedTech innovaties/business-cases op het snijvlak van bedrijfsleven en zorg. Bovendien wordt een bijdrage geleverd aan een open innovatie omgeving die deze innovaties faciliteert.
- LifeTec en MedTech innovaties/business-cases worden snel en breed uitgerold naar de markt, het traject van ontwikkeling naar patiënt wordt versneld.
- Ontsluiten van kennis en kunde via een ‘kennisknooppunt’.

Wat is er nodig?

Om die groei van het aantal innovaties te stimuleren moeten een aantal uitdagingen ter hand worden genomen:

- MKB bedrijven moeten breed (en cross-sectoraal) worden gemobiliseerd

¹³ Point of care: werk (zoals analyses en tests) dat tot voor kort alleen in een laboratorium kon worden gedaan is steeds vaker uitvoerbaar naast of in de buurt van het bed van de patiënt of bij de huisarts of thuis bij de consument. Belangrijk hierbij is miniaturisering van apparatuur.

- Hetzelfde geldt voor kennisinstellingen, zorgprofessionals, ontwerpers en “eindgebruikers”, waarbij hun ideeën optimaal worden benut/gevaloriseerd
- De verschillende stakeholders moeten intensief met elkaar in contact worden gebracht
- Er moeten bruggen worden geslagen tussen de verschillende verdienmodellen in het bedrijfsleven en de wereld van de zorg, zodat gezamenlijk aan innovaties kan worden gewerkt, die uitmonden in economisch en maatschappelijk relevante business cases
- Die business cases moeten kunnen worden gefinancierd
- Innovaties moeten uiteindelijk breed worden opgeschaald en uitgerold, waarbij het traject van ontwikkeling naar de patiënt moet worden versneld. Hiervoor zijn vernieuwingen in het zorgsysteem nodig (bijvoorbeeld belemmerende regelgeving verbeteren), maar ook instrumenten zoals proeftuinen en platforms.
- Omdat niet alle kennis, technologie en competenties zich in Brabant bevinden moet bovenregionaal (Oost-Nederland-Limburg) en internationaal (driehoek Eindhoven – Aken – Leuven (ELAT) en Europa-breed) worden samengewerkt.

Wat doen anderen

- Living labs en open innovatiemodellen in de zorg uitrollen (Maxima Medisch Centrum, Philips, Bom en Holland Food Camp)
- Philips, de TU/e en anderen zijn actief met de ontwikkeling van een Health Tech Hub Brabant, Het initiatief richt zich op het delen van faciliteiten en medische apparatuur, de infrastructuur (broadband services) en implementatie en opschaling.
- Een KIC Health is in ontwikkeling. In een consortium van partijen uit ELAT en Medical Delta wordt gewerkt aan een gezamenlijk missie en strategie om de call van het European Institute of Innovation and Technology, welke in 2014 wordt verwacht, te beantwoorden.
- Het Brabant Life Sciences Seed Fonds is een initiatief van het WesterToren Innovation Centre, een private incubator in Den Bosch. Net als de incubator richt dit nieuwe Seed-fonds zich op startende bedrijven op het grensvlak van ‘groene’ en ‘rode’ life sciences, dus alles van agro en food tot health.
- Open innovatiecluster Teuwissen, Marell, en één in ontwikkeling in West-Brabant.
- LifeTeczone, een netwerk van ruim 130 life tech-bedrijven, gefaciliteerd door BOM, Syntens en Liof.
- In2lifesciences: een Europees project waar het Brabants MKB in contact wordt gebracht met internationale kennisinstellingen.
- De samenwerking tussen MKB en zorginstellingen binnen het programma IAB4 loopt tot eind 2012.

Waar zet de provincie op in?

- De provincie zet in op het aanjagen van samenwerkingverbanden en het realiseren van succesvolle businessconcepten.
- De provincie zet in op het stimuleren van het opschalen en uitrollen van innovaties in de zorg, door middel van instrumenten als het delen van onderzoeksfaciliteiten, living labs en innovatief inkopen¹⁴.
- De provincie kan bij uitstek als bruggenbouwer een neutrale, verbindende rol spelen bij het slechten van belemmeringen in het innovatieproces tussen het bedrijfsleven, zorginstellingen, zorgverzekeraars en gebruikers.
- De provincie spant zich in om kansrijke concepten en businesscases gebruik te laten maken van de verschillende fondsen en instrumenten die voorhanden zijn.

¹⁴ Innovatief inkopen: publieke instellingen gaan een bepaald % van hun totale inkoop besteden bij innovatieve jonge MKB bedrijven.

- De provincie zorgt voor een optimale afstemming en verbinding met Europees, landelijke en regionale ontwikkelingen en initiatieven.
- De provincie zorgt ervoor dat in de (mede) door de Provincie ontwikkelde fondsen ruimte is om initiatieven, concepten en ondersteunende diensten revoluerend te financieren

5. Health @home

Vanwege demografische ontwikkelingen, vergrijzing/ontgroening, wordt er gezocht naar oplossingen die bijdragen aan het langer zelfstandig thuis wonen, het organiseren van goede en betaalbare gezondheidszorg dichtbij of in de thuissituatie van burgers en het versterken van de informele zorg. De Brabantse topclusters High tech systemen en materialen en Life Sciences & Health (LifeTec inclusief Medtech) bieden hiervoor oplossingen die hun weg nog onvoldoende vinden naar de markt Health@Home. Het gaat om een nog onvolwassen 'thuismarkt' die vooralsnog te versnipperd is, maar gezien wordt als één van de groeimarkten voor de komende jaren.

In de programmalijn Health@Home draait het om het slimmer organiseren van de zorg rondom mensen in de thuissituatie. Het begrip zorg wordt hier breed gebruikt: we bedoelen hiermee de care en de crue op het brede terrein van wonen-zorg-welzijn. Onder dat slimmer organiseren verstaan we de ontwikkeling, de toepassing en de opschaling van producten en diensten die bijdragen aan de participatie van mensen, het woongemak, behoud van eigen regie en grip op de gezondheid, zelfmanagement van chronisch zieken, ondersteuning van mantelzorgers en/of een efficiëntere zorg- en dienstverlening zoveel mogelijk nabij en in de thuissituatie. Bijvoorbeeld technologie voor diagnostische centra in de wijk, mobiele meetapparaten of het doorsturen van thuis gemeten meetresultaten van chronisch zieken etc naar laboratoria, zonder dat hiervoor een arts moet worden geconsulteerd. Andere voorbeelden zijn zorg op afstand en doktersconsulten via het internet, sensoren in huis of in textiel en monitor- met feedback systemen, beeldcommunicatie systemen, woningautomatisering (domotica), robotica, alarmering en allerlei internetdiensten en virtuele communities van en met bewoners.

Doelstellingen Health@home 2020

Met deze programmalijn willen de provincie en haar stakeholders het volgende bereiken:

- Er is in Brabant een goede infrastructuur voor nieuwe internetdiensten en interoperabele technologische apparatuur;
- Chronische patiënten, ouderen en gehandicapte mensen kunnen langer zelfstandig thuis wonen door technologische aanpassingen in en om het huis: een proeftuin health@home;
- Toename van de ontwikkeling en toepassing van innovatieve diensten en concepten, waarbij verschillende stakeholders gezamenlijk aan de ontwikkeling en toepassing werken;
- Patiënten zijn de regievoerder over hun eigen leven en gezondheid;
- Patiënten krijgen vanuit hun huis toegang tot gezondheidszorg.
- Ontsluiten van kennis via een 'kennisknooppunt'.

Wat is er nodig?

Voor het stimuleren van de ontwikkeling en groei van de markt Health@home en het bevorderen van de opschaling van het aantal toepassingen moeten een aantal zaken ter hand worden genomen:

- Het bevorderen van een goede digitale infrastructuur voor nieuwe internetdiensten en interoperabele technologische apparatuur. De verbinding met de Digitale agenda Brabant is hierbij van belang.

- Het creëren van condities voor marktontwikkeling door middel van het ontwikkelen, testen en invoeren van sociale systeeminnovaties en innovatieve toepassingen in een proeftuin van regionale geografische schaalgrootte.
- Het creëren en uitrollen van nieuwe business modellen en marktmechanismen met meerdere stakeholders, gericht op het realiseren van maatschappelijke waarde op het gebied van health@home. Dit gebeurt complementair aan de programmalijn LifeTec.
- Het oplossen van een aantal innovatie barrières in het maatschappelijk domein, zoals wet- en regelgeving van huidige stelsels van wonen-welzijn en zorg en cultuurverschillen, perverse prikkels in de financiering en bekostigingssystematiek, gebrek aan ondernemerschap, uniformering en standaardisatie van werkprocessen en gebrek aan samenwerking.
- Bevorderen van het nieuwe sámenwerken in een 'triple helix plus' samenwerking op regionaal en bovenlokaal niveau van alle betrokkenen, ook de eindgebruiker (professional, consument, patiënt), maatschappelijke organisaties (woningcorporaties, welzijnsorganisaties, zorginstellingen), medische centra, onderwijsinstellingen en kennisinstituten, zorgverzekeraars en gemeenten, het Rijk, private investeerders en het bedrijfsleven als stakeholder.
- Omdat niet alle kennis en competenties voorhanden zijn in Brabant, sommige systeeminnovaties Brabant overstijgen en MKB bedrijven onvoldoende de weg vinden naar de Europese markt wordt ingezet op intensievere samenwerking met het Rijk en Europa en andere regio's buiten Brabant.

Wat doen anderen?

- Er zijn verschillende koploper-zorggroepen in nauwe samenwerking met zorgverzekeraar CZ actief ter verbetering van de eerstelijnszorg ter bevordering van het zelfmanagement van thuiswonende chronisch zieken. Zij vormen living labs waarin nieuwe toepassingen ontwikkeld en vermarkt kunnen worden.
- Per 1 januari 2013 start een 5-jarige proef Slimmer met zorg in Eindhoven waarin de zorgverzekeraars CZ en VGZ samen werken met de zorggroepen en Zorgbelang aan beperking van de kostenstijging van de medische zorg met 2% per jaar door middel van betere inzet van huisartsen.
- De Brabantse B5 gemeenten werken samen aan de invoering van slimme toepassingen. In het kader van Samen Investeren loopt de invoering van Slimme zorg door in 2013. B5 gemeenten werken samen met zorgverzekeraars in Brabant en de nationale Digitale Steden Agenda aan agendering met betrekking tot innovatieve inkoop van interoperabele slimme toepassingen gericht op toepassingen voor langer zelfstandig wonen.
- Er zijn twee grote Multi helix samenwerkingsverbanden geformaliseerd mede dankzij het programma Slimme zorg: de coöperatie Slimmer Leven 2020 in Zuidoost Brabant en de Stichting Maatschappelijke Service Provider in West- en Midden Brabant. Beiden werken toe naar de opzet van een grootschalige proeftuin voor de opschaling van toepassingen voor Health@Home.
- De KPMG, Zorgverzekeraars Nederland, NPCF, ministerie van VWS hebben een Nationale Implementatie Agenda voor EHealth toepassingen opgesteld waarin acties op stapel staan zoals de ontwikkeling van een inkoop gids voor zorgverzekeraars. Hiermee zijn zij een bondgenoot in het creëren van regelvrije experimenteer ruimte voor proeftuinen.
- De Europese Commissie heeft een Europees Innovation Partnership met een pilot op het gebied van Active&Healthy Ageing. Er zijn actiegroepen actief die werken aan de implementatie van interoperabele toepassingen voor langer zelfstandig thuis wonen en invoering van innovatieve concepten voor integrale zorg. Stakeholders uit Europa (overheden, onderzoeksinstituten, bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties) werken samen aan oplossingen en implementatieplannen. Dit levert kennis en expertise op voor Zorgeconomie en een platform voor Brabantse profilering en Branding en betere toegang tot Europese fondsen en gerelateerde agenda's zoals de Digital Agenda.

- Vanuit Universiteit Tilburg is er een Social Innovation Lab voor new business development in de zorg en de regionale samenwerking Midpoint in de programma lijn Care Avenue zet tevens in op Social Innovation in relatie tot ontwikkeling en invoering van nieuwe toepassingen en innovaties in de zorg. Een van de acties is de opzet van een Chronische zorg Campus, wat in de vorm van een living lab bij kan dragen aan de doelen van zorg economie.

Wat brengt de provincie in?

- De provincie zet in op het aanjagen van samenwerkingsverbanden en het realiseren van succesvolle businessconcepten. Aanjaagcapaciteit kan komen uit verschillende beleidsthema's, zoals Wonen, Leefbaarheid, Digitale Agenda, bedrijvennetwerken en intermediairs.
- De provincie zorgt voor een optimale afstemming en verbinding met Europees, landelijk en regionaal initiatieven en ontwikkelingen, inclusief de vertegenwoordiging van de regio in relevante, bovenregionale, grensoverschrijdende Europese netwerken en platforms
- De provincie schakelt met Den Haag en Brussel voor regelarme experimenteerruimte/living labs en proeftuinen.
- De provincie legt verbindingen tussen living labs die een open innovatie-omgeving bieden waarin beleid, sociale innovaties en new business development hand in hand gaan met de doelstellingen rondom Health@home.
- De provincie legt bovenregionale verbindingen tussen proeftuinen voor valorisatie van kennis op het gebied van implementatie strategieën en instrumenten en ten behoeve van profilering en branding
- De provincie spant zich in om kansrijke concepten en businesscases gebruik te laten maken van de verschillende fondsen en instrumenten die voor handen zijn. De provincie zorgt ervoor dat in de (mede) door de Provincie ontwikkelde fondsen ruimte is om health@home initiatieven, concepten en ondersteunende (breedband) diensten revolverend te financieren
- Financieringsmogelijkheden via het Europese beleid Active&Healthy Ageing, Social Innovation, Digital Agenda, Interreg, Horizon 2020, externe fondsen (o.a. van zorgverzekeraars) benutten.

6. Life&Health

Deze derde programmalijn richt zich op preventie en leefstijl. Dit thema zoekt nadrukkelijk de verbinding tussen gezondheid en andere Brabantse sterktes: food, biobased en sport. Door het stimuleren van het ontwikkelen en vermarkten van nieuwe producten en toepassingen wordt een bijdrage geleverd aan de gezondheid van de Brabantse burger.

Bij een gezond voedingspatroon leven Nederlanders gemiddeld twee jaar langer (RIVM). De relatie tussen voeding en gezondheid is groot. Gezondheid wordt ervaren als één van de belangrijkste waarden. De positieve relatie tussen gezondheid en economie wordt steeds vaker gelegd. Gezonde mensen participeren meer, zijn productiever en leveren een hogere bijdrage aan de welvaart. Bij een stijgende welvaart verbetert de volksgezondheid; bij verbetering van de volksgezondheid stijgt de welvaart.

De opgave in deze programmalijn is het leggen van slimme verbindingen tussen gezondheid en de kansrijke economische clusters, als AgroFood en Biobased. Op het snijvlak van gezondheid en voeding gaat het om gezondere voeding voor de consumentenmarkt en het ontwikkelen van voeding voor specifieke consumenten- of patiëntensegmenten. Denk aan doelgroepenvoeding, biobasedtoepassingen voor gezonde voeding. Maar ook de gezondheid van mens en dier (one health): verduurzaming van de intensieve veehouderij speelt hierbij een rol. Daarnaast gaat het hier ook om nieuwe preventieconcepten. De provincie vindt het belangrijk dat nieuwe producten, diensten en processen op het terrein van preventie worden ontwikkeld door MKB en gebruikers en die aansluiten bij de ontwikkelingen in de gezondheidszorg. Ten tweede gaat het om nieuwe preventieconcepten, waaronder gezonde voeding en bewegen/sport. De bestrijding van overgewicht vraagt bijvoorbeeld niet alleen om gezondere voedingspatronen of om meer bewegen, maar om leefstijlverandering van vaak een heel gezin en het beweegvriendelijk inrichten van de fysieke omgeving. De provincie zet in op het stimuleren van producten, diensten en processen op het terrein van preventie, die worden ontwikkeld met betrokkenheid van MKB en gebruikers ('Triple Helix (+)') en die aansluiten bij de ontwikkelingen in de gezondheidszorg.

Doelstellingen Life&Health 2020

Met deze programmalijn willen de provincie en haar stakeholders het volgende bereiken:

- Samenwerking tussen bedrijven, kennisinstellingen, zorgprofessionals/zorginstellingen en gebruikers op het snijvlak van voeding, bewegen/sport en gezondheid
- Opschalen van Life&Health-gerelateerde projecten en initiatieven in een proeftuin, bijvoorbeeld rond preventie of voeding en gezondheid;
- Een toename van succesvolle businesscases op het snijvlak van gezondheid en voeding.
- Ontsluiting van kennis via een 'kennisknooppunt'.

Wat is er nodig?

Zoals ook wordt geconstateerd in het advies versnellingsagenda zorg economie zijn er veel kansrijke verbindingen te leggen. Voor innovatieve MKB bedrijven zijn er veel kansen die een spin-off hebben die ten goede komt aan de gezondheid en het welzijn van mensen en tegelijkertijd de druk op de zorg verlicht. De grote opgave is niet alleen om deze werelden met elkaar te verbinden, maar om de projecten en initiatieven op te schalen en te vermarkten op grotere schaal.

In Brabant is bijvoorbeeld Fhealinc¹⁵ al actief op dit terrein met een proeftuin gezondheid en voeding.

¹⁵ Fhealinc is een uniek samenwerkingsverband tussen het Jeroen Bosch Ziekenhuis, hogeschool HAS Den Bosch, ZLTO en de gemeente 's Hertogenbosch. Dit programma jaagt productontwikkeling aan op het gebied van voeding & gezondheid en is gericht op co-creatie, groei en business opportunities

Wat doen anderen?

- Op het terrein van voeding en gezondheid zijn diverse projecten samengebracht in Fhealinc, o.a. het (kinder)obesitas-programma OLIC van het Jeroen Bosch Ziekenhuis. Fhealinc is een samenwerkingsverband tussen het Jeroen Bosch Ziekenhuis, hogeschool HAS 's-Hertogenbosch, ZLTO en de gemeente 's-Hertogenbosch. Het Fhealinc-programma jaagt productontwikkeling aan op het gebied van voeding & gezondheid en is gericht op co-creatie, groei en business opportuniteiten. Willemspoort ('s-Hertogenbosch) wordt ontwikkeld tot een werklocatie voor gezondheid en voeding. Food health & farma is een speerpunt van de 5-Sterren-Regio (Noordoost-Brabant).
- De ontwikkeling van biobased-toepassingen op het terrein van voeding, fijnchemie en farmacie zijn in een pril stadium van ontwikkeling. BOM, REWIN e.d. ondersteunen de ontwikkeling van biobased economy en life sciences. Hogeschool Avans heeft een aantal lectoraten samengebracht rond duurzame innovatie.
- Vanuit de industrie wordt aan proeftuinen preventie gewerkt. Bijvoorbeeld Philips Healthcare werkt o.a. samen met AZM en TU/e op het terrein van kennisontwikkeling cardiologie. Philips wil met partners living labs/proeftuinen creëren in de eerstelijnszorg t.b.v. geïndiceerde patiënten.
- Vanuit kennisinstellingen wordt onderzoek gepleegd op het brede terrein van preventie en zelfmanagement. De TU/e o.a. op het terrein van cardiologie, diabetes e.d. De UvT op het terrein van publieke gezondheid, herstel e.d.
- In de afgelopen jaren zijn ketenprogramma's in de eerstelijns gezondheidszorg ontwikkeld ('anderhalfdelijnszorg') door zorggroepen. Zorggroepen zijn eerstelijns-samenwerkingsverbanden met de regionale huisartsen als spil. Preventie en zelfmanagement maken onderdeel uit van deze ketenprogramma's. De samenwerking met de industrie en kennisinstellingen is een te ontginnen terrein. In de regio Eindhoven wordt een pilot 'Slimmer met zorg' voorbereidt per 1 januari 2013 (zie ook Health@Home).
- In Brabant is de alliantie 'Beter eten, beter leven' opgericht, met als doel een visieverandering in de gezondheidszorg op voedsel: het legt innovatieve verbindingen tussen zorgsector en landbouwsector.

Wat brengt de provincie in?

- De provincie zet in op het aanjagen van samenwerkingsverbanden en het realiseren van succesvolle businessconcepten.
- De provincie zorgt voor optimale afstemming en verbinding met Europees, landelijke en regionale ontwikkelingen en initiatieven, inclusief de vertegenwoordiging van de regio in relevante bovenregionale, grensoverschrijdende en Europese netwerken en platforms.
- De provincie schakelt met Den Haag en Brussel voor regelarme experimenteerruimte/living labs en proeftuinen.
- De provincie legt verbindingen tussen living labs die een open innovatie-omgeving bieden waarin beleid, sociale innovaties en new business development hand in hand samen gaan met de doelstellingen rondom Life&Health.
- De provincie spant zich in om kansrijke concepten en businesscases gebruik te laten maken van de (mede) door de Provincie ontwikkelde fondsen revolverend te financieren.
- Bovenregionale verbindingen leggen tussen proeftuinen voor valorisatie van kennis op het gebied van implementatie strategieën en instrumenten. Mede ten behoeve van profilering en branding
- De provincie zet in op het stimuleren en faciliteren van integrale preventieconcepten met betrokkenheid van het MKB, zorgprofessionals en gebruikers ('triple helix plus').

7. Complementair beleid

Zorgeconomie is een integraal thema. Het raakt het Europees beleid, topsectorenbeleid, leefbaarheid, gezondheid, sport, mobiliteit, luchtkwaliteit et cetera. In deze bestuursperiode is op een aantal onderwerpen beleid geformuleerd dat in meer of mindere mate invloed en raakvlakken heeft met zorgeconomie.

Arbeidsmarkt voor de kenniseconomie

Een goed werkende arbeidsmarkt is in het Economisch Programma 2020 aangemerkt als 'één van de zaken die gewoon op orde moet zijn'. Echter de arbeidsmarkt dreigt de bottleneck te worden van de Brabantse economie. In 2020 kan het tekort op de arbeidsmarkt oplopen tot 75.000 mensen. In het gesloten arbeidsmarktconvenant van Pact Brabant is specifiek aandacht voor de sectoren techniek en de zorg. Voor de zorg zijn de volgende 4 actielijnen benoemd.

1. een optimale structuur voor arbeidsmarkt en opleiden in de regio
2. Zorg dragen voor voldoende instroom in de sector Zorg en Welzijn in Brabant
3. Behouden van medewerkers door mobiliteit
4. Investeren in innovatie en vernieuwing van Zorg en Welzijn

Transvorm¹⁶ heeft een 'Positionpaper Innovatie in Zorg & Welzijn' opgesteld. Hierin is een analyse gemaakt hoe innovatie een bijdrage levert aan de oplossing van bovenstaande ontwikkelingen in de sector en welke bijdrage van Transvorm kan worden verwacht. In het positionpaper worden 4 gebieden nader uitgewerkt:

- Slimmer genezen;
- Slimmer leven;
- Slimmer werken;
- Duurzamer werken.

Om een daadwerkelijke bijdrage te leveren aan de samenhangende innovatie op deze gebieden wil Transvorm '*Kennisknooppunt innovatie Zorg&welzijn Noord-Brabant*' introduceren. Het kennisknooppunt is de plaats waar:

- alle actuele kennis over innovatie bij zorg- en welzijnsorganisaties wordt bijeen gebracht en transparant beschikbaar en toegankelijk is;
- opgedane kennis, ervaringen en good practice met elkaar worden gedeeld en waar nodig nieuwe initiatieven worden genomen;
- samenwerking in de sector zorg en welzijn toeneemt.

Kennisdeling en co-creatie is op verschillende terreinen een noodzakelijke voorwaarde om te komen tot daadwerkelijke opschaling van kennis, maar ook van producten en diensten.

Dit kennisknooppunt zal geïntegreerd worden in het kennisknooppunt zorgeconomie.

Leefbaarheid

De centrale doelstelling van het beleidskader leefbaarheid luidt: het versterken van het zelforganiserend vermogen van (sub)regionale netwerken met doorwerking naar leefbaarheidsvraagstukken die het gevolg zijn van demografische ontwikkelingen.' Daartoe zijn een aantal thema's benoemd:

- vernieuwing van zorgarrangementen (o.a. met behulp van ICT) waardoor mensen langer thuis en in hun eigen omgeving kunnen blijven wonen
- kleinschalige economische innovatie en bedrijvigheid;
- openbaar vervoer: innovatieve oplossingen voor kleinschalige vervoersvoorzieningen.

¹⁶ Transvorm is een samenwerkingsverband van de werkgevers in de sector Zorg en Welzijn in Noord-Brabant.

- maar ook: andere opgaven als gevolg van demografische ontwikkelingen en innovatieve oplossingen die met het oog op leefbaarheid door streeknetwerken worden geagendeerd.

Met name het eerste thema, vernieuwing van zorgarrangementen raakt rechtstreeks de ambitie in de programmalijn Health@home en in afgeleide vorm de programmalijn LifeTec. De uitvoering van dit thema zal gezamenlijk worden opgepakt en uitgevoerd. Met het beleidskader leefbaarheid is in totaal € 9,6 miljoen beschikbaar.

Internationalisering

Onlangs hebben uw Staten ingestemd met de meerjarenstrategie 'Brabant in internationaal perspectief'. Zorgeconomie / gezond ouder worden is één van de maatschappelijke opgaven die ook in deze strategie centraal staat.

Er is behoefte aan een scherpe profilering en internationale positionering ten behoeve van het verzilveren van kansen voor Brabant ten aanzien van deze opgave. De uitvoeringsstrategie Zorgeconomie kan een belangrijke bijdrage hieraan leveren via de bundeling en het etaleren van de living labs, campussen en proeftuinen en de inzet van instrumenten zoals een digitale marktplaats.

Op basis van deze concretisering vindt vanuit Zorgeconomie en andere complementaire beleidsgebieden zoals digitale agenda Brabant en Leefbaarheid participatie plaats in relevante Europese platforms en netwerken. Hiermee kan tevens worden bijgedragen aan een andere ambitie, namelijk een heldere branding en profilering van onze provincie en de daarin te onderscheiden subregio's in de Europese en internationale arena. Tevens levert dit een actueel inzicht op in en betere toegang tot de mogelijkheden van Europese fondsen door versteviging in de relatie met fondsverstrekkers en Europese samenwerkingspartners. Op deze wijze kan de provincie MKB bedrijven en andere Brabantse partijen inzicht en een betere toegang verschaffen tot Europese fondsen en netwerken.

Zorgeconomie kan op basis hiervan een bijdrage leveren aan meerdere ambities van de meerjarenstrategie. Een goede aansluiting zal worden gezocht bij de jaarlijkse uitvoeringsplannen.

Digitale Agenda

Er is een startnotitie Digitale Agenda Brabant ontwikkeld. In het kader van zorgeconomie liggen er kansen. Breedband biedt mogelijkheden op het gebied van het doorsturen van thuis gemeten meetresultaten van chronisch zieken naar laboratoria, zonder dat hiervoor een arts hoeft te worden geraadpleegd en waarbij ook het laboratorium in theorie een continue aanvoer van data heeft. Zorg op afstand en doktersconsulten via het internet en het snel delen van grote medische bestanden, zoals röntgenfoto's. De digitale agenda heeft een grote impact op de uitrol en toepassing van de programmalijn Health@home en LifeTec. Met name de inzet van een dienstenfonds kan een forse impuls geven aan de doelstellingen van zorgeconomie. Afhankelijk van besluitvorming in uw staten zal optimaal samengewerkt worden met de Digitale agenda.

Een van de scenario's in de startnotitie Digitale Agenda is een dienstenfonds. Dit dienstenfonds kan risico kapitaal verschaffen voor het versnellen van het vermarkten en opschalen van Health@Home toepassingen aan triple helix+ samenwerkingsverbanden in Brabant. Deze bestaan uit meerdere investeerders die samen inzetten op proeftuinen voor implementatie en opschaling. Zodat nieuwe Health@Home toepassingen worden toegepast en vermarkt. Alle stakeholders investeren in de proeftuin. Ingebrachte provinciale middelen vloeien terug naar het fonds door het rendement dat behaald wordt door het betrokken bedrijfsleven. Terugvloeiende middelen kunnen wederom gebruikt voor maatschappelijke doelstellingen van zorgeconomie.

Breedbandtoepassingen in zorgeconomie

In West- en Midden Brabant is bijvoorbeeld een business case ontwikkeld voor de opschaling van slimme zorg toepassingen in de grootschalige proeftuin van de Stichting Maatschappelijke Service Provider waarin inzet van risico kapitaal opschaling van diensten kan versnellen. Zorgverzekeraars, gemeenten, maatschappelijke dienstenaanbieders en burgerorganisaties werken hierin samen met technologie bedrijven. Dit levert zowel maatschappelijk als economisch rendement op voor het bedrijfsleven. Tevens is in het kader van zorgeconomie inzet van aanjaagcapaciteit gevraagd aan de provincie voor het verbinden van meer MKB bedrijven en het verstevigen en uitdragen van het nieuwe samenwerkingsconcept naar gemeenten, het Rijk en maatschappelijke organisaties en internationale profilering en branding.

8. Instrumenten

De provincie wil met deze uitvoeringsstrategie haar aanbod in kaart brengen: welke mogelijkheden en instrumenten heeft de provincie tot haar beschikking, die gebruikt en ingezet kunnen worden bij het realiseren van de gezamenlijke agenda en ambitie: 'Brabant, region of smart health'.

De provincie is een sterke, actieve en betrouwbare partner bij het gezamenlijk waarmaken van de stip op de horizon. Analoom aan het Economisch Programma Brabant 2020, wil de provincie als 'enabler' optreden: andere partijen tot succes laten komen. In deze rol faciliteert, initieert en ondersteunt zij haar partners waar nodig. Niet vanaf een afstand maar actief betrokken en creatief. Dat vraagt bovenal om een verscheidenheid aan competenties, meer dan alleen een financiële of controlerende rol.

Samenvattend en aanvullend aan de acties zoals geformuleerd in de uitwerking van de programmalijnen LifeTec, health@home en Life&Health brengt de provincie de volgende instrumenten in om de ambities van onderliggende uitvoeringsstrategie te realiseren:

- Actief samenwerking zoeken, met externe stakeholders en met de B5, landelijk en Europees
- Instellen en faciliteren van een strategisch platform Smart Health met slag- en besluitvaardige vertegenwoordigers van het MKB, de zorg, gebruikers, kennisinstellingen, maatschappelijk middenveld om de agenda verder vorm te geven en uit te voeren (naar voorbeeld van Pact Brabant). Dit strategisch platform zal de noodzakelijke acties definiëren die nodig zijn voor het realiseren van de versnellingsagenda
- Ontwikkelen en faciliteren van een kennisknooppunt. De kennis opgedaan in de drie actielijnen, internationalisering arbeidsmarktbeleid, leefbaarheid en digitale agenda willen we ontsluiten via een digitaal instrument.
- Lobbyactiviteiten richting Den Haag en Brussel voor de realisatie van proeftuinen en regelvrije zones.
- Matchen en inzetten van financieringsmogelijkheden zoals het life sciences & healthfonds, het innovatiefonds, OP Zuid, etc
- Verbindingsofficier, het inzetten van het netwerk van de provincie bij de activiteiten van de verschillende stakeholders;
- Verbinden van het thema zorg economie aan andere beleidsthema's als arbeidsmarktbeleid, leefbaarheid, sport, topsectorenbeleid,
- Aanjagen, organiseren, beweging op gang brengen en houden.
- Proeftuinen mogelijk maken.

Hiervoor wordt zoveel mogelijk gebruik gemaakt van bestaande kaders en afspraken zoals het

- Meerjarenprogramma BOM
- Topsectorenbeleid
- Europees beleid
- Roadmaps Economisch Programma i.o.
- Kader leefbaarheid
- Arbeidsmarktbeleid
- Meerjarenstrategie Brabant in internationaal perspectief
- Digitale Agenda Brabant
- Valorisatieprogramma's
- Slimme zorg in de B5 steden

Autonome middelen zorg economie

In november 2012 maken Provinciale Staten een afweging ten aanzien van de toekenning van financiële middelen aan de uitvoeringsstrategie zorg economie. De uitwerking van de benodigde financiële middelen welke als voorstel aan uw staten worden voorgelegd is als volgt.

	2013	2014	2015
LifeTec	300.000	450.000	450.000
Health@home	300.000	450.000	450.000
Life&health	300.000	350.000	350.000
Algemeen/communicatie	100.000	250.000	250.000
Totaal	1.000.000	1.500.000	1.500.000

Met deze middelen zijn we in staat om onze provinciale rol binnen de versnellingsagenda vorm te geven. Vooral doordat er een aantal complementaire fondsen beschikbaar komen, die goed aansluiten bij de behoefte van de stakeholders om een versnelling en opschaling te realiseren, zijn de middelen voor zorg economie vooral bedoeld als zaai- en kiemgeld. Voorbeelden zijn

- Mogelijk maken van een Brabantse proeftuin Smart Health rond de drie programmalijnen
- Aanjaagcapaciteit om 15 volwaardige businesscases te creëren voor innovatieve producten en diensten t.b.v. de zorg
- Het stimuleren en slechten van barrières bij het opschalen en vermarkten van producten bij de consumenten / patiënten.
- Matchen en inzetten van financieringsmogelijkheden zoals het life sciences & healthfonds, het innovatiefonds, OP Zuid, etc
- Ontwikkelen en faciliteren van het 'kennisknooppunt'
- Strategisch Platform Smart Health

Overige financiële instrumenten

Projecten en initiatieven die binnen de uitvoeringsstrategie zorg economie worden ontwikkeld, zullen naar verwachting optimaal aansluiten bij de ambities en doelstellingen van onderstaande instrumenten.

1. Life Sciences & Healthfonds

Het Life Science & Health Fund (afgekort LSHF) is een initiatief van de provincies Brabant, Gelderland en Overijssel samen met de Brabantse Ontwikkelings Maatschappij (BOMNV), Participatiemaatschappij Oost Nederland (PPMOOST) en het ministerie van EL&I. Bij het opzetten van het OLSP in Oss is steeds voorzien dat naast de inrichting van de campus ook een financieringsfonds wordt opgezet om jonge, startende en doorgroeiende innovatieve bedrijven in de Life Science & Health sector te ondersteunen bij hun ontwikkeling. Het fonds zal uiteindelijk € 10,4 miljoen in kas krijgen (waarvan € 2 miljoen door de provincie Noord-Brabant), waarmee tien tot vijftien projecten gefinancierd kunnen worden met bijdragen tussen de € 250.000 en € 2,5 miljoen. Het fonds krijgt een looptijd van tien jaar.

2. Innovatiefonds

Fonds i.o. voor goede businesscases van multidisciplinaire samenwerkingsverbanden operationeel in de Brabantse clusters.

3. OP Zuid

OP Zuid zal naar verwachting vanaf 2014 weer in middelen voorzien.

4. Leefbaarheid

In het kader leefbaarheid is 9.6 miljoen beschikbaar onder meer voor zorginnovaties. Naar verwachting zal eind december het uitvoeringsprogramma gereed zijn.

5. Arbeidsmarktbeleid

Arbeidsmarktbeleid heeft € 800.000 beschikbaar en is actief om de ambities ten aanzien van zorg economie uit te voeren.

6. Valorisatieprogramma's

De valorisatieplannen in Noord-Brabant ondersteunen valorisatie van kennis in de vroegste fase (proof-of-concept) en ondersteunen startende bedrijven in hun bedrijfsontwikkeling, o.a. door het beschikbaar stellen van leningen (preseed-middelen). Specifiek voor ontwikkelingen in de life sciences en de medische technologie zal eind 2012 hoogstwaarschijnlijk het interprovinciale (NB, Gld, Ov) valorisatieplan RedMedtechVentures van start gaan.

7. Digitale Agenda

In de startnotitie Digitale Agenda zijn drie scenario's geformuleerd. Een Breedband Dienstenfonds is één van de voorgestelde instrumenten. Het dienstenfonds kan een forse impuls geven aan de doelstellingen van zorg economie, te weten het versnellen, het vermarkten en het opschalen van Health@Home toepassingen aan triple helix+ samenwerkingsverbanden in Brabant.

Monitoring, evaluatie, bijsturing

In de uitvoeringsstrategie zorg economie is het doel bepaald, maar de route er naar toe is nog niet vastgelegd. Samen met de stakeholders zal de precieze route bepaald worden. Zeker waar het gaat om de proeftuinen, living labs en het versterken en opschalen van producten en diensten voor mensen thuis. Tijdens dit traject willen we de vinger aan de pols houden. Procesmatig ten aanzien van onze rol en de inzet van middelen. Inhoudelijk door de vraag te stellen of we in staat zijn met de stimulering van economische ontwikkeling een bijdrage te leveren aan de maatschappelijke opgave. Lukt het om eindgebruikers optimaal aan te laten sluiten bij datgene dat bedacht wordt in de laboratoria. Lukt het ons om zorgverzekeraars aan ons te binden om bij de uitrol van bewezen diensten het verder over te nemen en uit te rollen?

Centrale vraag is dan ook: draagt de provinciale inzet bij aan de realisering van de eerder geformuleerde doelstellingen richting 2020?

Hoe

Er zijn veel gegevens voor handen. Bij de GGD, bij de Provinciale Raad voor Gezondheid, bij VWS, onderzoek van Ernst&Young in programma Slimme zorg, Participatie monitor van het PON en Landelijk en Europees instrumentarium zoals de monitor van NIVEL voor de effecten van Zorg op afstand en de Monitor Evidence for Impact on Active&Healthy Ageingen. Voor zorg economie ligt hier een opgave om de juiste informatie en gegevens gebundeld te krijgen en op basis daarvan richtinggevende uitspraken te doen en conclusies te trekken.

Jaarplannen

Zoals eerder aangegeven is de gezamenlijke Brabantse versnellingsagenda niet klaar. Dit is de eerste stap. Om zo concreet mogelijk te worden én om de inspanningen te koppelen aan prestaties zal gewerkt gaan worden met jaarplannen. In deze plannen zal aandacht zijn voor monitoring, evaluatie en bijsturing.

9. Bijlagen

- A. Instrumenten LifeTec
- B. Instrumenten Health@home
- C. Instrumenten Life&health
- D. Gebruikte afkortingen

LifeTec & MedTech

	Netwerken	Innoveren	Valideren en opschalen/uitrollen
Mensen	Verbinden vraag & aanbod: -Per jaar 2 Marktplaatsen bedrijven & zorg Verbinden netwerken: -Verbinden regionale netwerken -Red Medtech Highway -ELAT samenwerking -Europese netwerken	Aanjagen: - Inzetten aanjaagcapaciteit voor Jaarlijkse ontwikkeling van gemiddeld 15 multidisciplinaire clusterinitiatieven (o.a. via Meerjarenplan BOM) -Spin-off ontwikkeling via valorisatieprogramma's	- Link met Health@Home als marktgebied - Benutten coöperaties en marktorganisaties - Internationale promotie en branding - Internationale acquisitie
Financiering		Ontwikkelfunding: - Haalbaarheidsonderzoeken -Client co-creation sessies -Support verdienmodellen op snijvlak bedrijfsleven/zorg (o.a. business case toolkit) -Ontwikkeling van jaarlijks 5-10 financierbare Businesscases -Benutten fondsen	- Innovatief inkopen - Digitale agenda Europa - Breedbandfonds
Kennis	- Verbinden Lifetec initiatieven Universiteiten/Hogescholen/ ROC's - Online informatie tool	- KIC Health - Valorisatie van ideeën KI's en zorgprofessionals in businesscases	- Inzet kennis business schools
Faciliteiten		Open innovatie omgevingen: - Facility Sharing (ook internat.) -Uitbreiding aantal Living labs bij zorginstellingen	Proeftuinen en regelvrije/regelarme ruimten

Bijlage B

Health@Home

	Netwerken	Innoveren	Valideren en opschalen/uitrollen
Mensen	▪ Marktplaats H@H: voor uitrol in proeftuinen Implementatie Versterken: ▪ Integrale regionale samenwerking ▪ Bovenregionale netwerken ▪ Europese netwerken	▪ Aanjagen: innovatieve H@H concepten en ondersteunende breedbanddiensten ▪ Ontwikkeling :inkoopmodellen, bekostigingsmodellen, business modellen ▪ Benutten Toolkit Social Innovation AHA ▪ Benutten ENGAGED: Europees Thematisch Netwerk AHA	▪ versnellen marktontwikkeling d.m.v. proeftuinen Implementatie H@H ▪ Participeren in Europese netwerken: o.a. CORAL, AER en CASA netwerk en marktplaats EIP AHA en SIE ▪ Internationale promotie en branding en acquisitie
Financiering		▪ Input ontwikkeling fondsen (provincie) ▪ Benutten Europees, nationale fondsen	▪ Breedbandfonds (dienstenfonds) ▪ Europese fondsen AHA, Social Innovation, Digital agenda
Kennis	Verbeteren samenwerking: ▪ Bovenregionaal: universiteiten, hogescholen, ROC's, kennisnetwerken ▪ Internationaal: Smart Specialisation Europa	▪ Beter bundeling&benutting kennis Social innovation ▪ Valorisatie van eigen kennis (technologische innovatie inbedding in sociale innovatie) in internationale netwerken	▪ Benutten kennisinstituten&labs ▪ Inzet belangenorganisaties eindgebruikers
Faciliteiten	▪ Internationale Kennisnetwerk-organisaties zoals Smart Homes	▪ Koplopersgroepen zorgverzekeraars ▪ Living labs ▪ Skillslabs en doorlopende leerlijnen	Regelvrije proeftuinen: ▪ Bevorderen inkoop-, bekostigings-, consumentenmodellen ▪ Bevorderen standaardisatie

Life&Health

	Netwerken	Innoveren	Valideren en opschalen/uitrollen
Mensen	- Mobiliseren van zorg, MKB/industrie, patiënten, KI's etc. op nieuwe producten, diensten en processen op het terrein van voeding & gezondheid en preventie - Bevorderen van langdurige cross sectorale samenwerking/netwerkvorming d.m.v. symposia, beurzen etc. - Bevorderen van bovenregionale en internationale kennisdeling etc., o.a. door te participeren in nationale en internationale netwerken	- Doorontwikkelen van innovatie in het cluster voeding, farma & gezondheid, voortbouwend op de resultaten van de afgelopen jaren - Ontwikkelen van innovatie op het terrein van preventie (voeding, bewegen/sport, natuur etc.), gebruik makend van innovaties van zorggroepen, MKB, patiënten, GGD'en e.d. - Clustervorming op het terrein van preventie - Cocreatie met patiënten, designers, gedragswetenschappers	- Bevorderen van het tot stand komen van grootschalige, op implementatie gerichte proeftuinen, o.a. lobby, beperkte cofinanciering. - Bevorderen van clustervorming, o.a. door netwerkvorming - Participeren in nationale en Europese netwerken, zoals EIP AHA, Digitale agenda e.d. - Promotie/branding van Brabant als 'Region of Smart Health' (nationaal, EU)
Financiering		- Het faciliteren bij het verkrijgen van ontwikkelfondsen (nationaal, EU) d.m.v. een digitaal loket, workshops, lobby, branding etc. - Het faciliteren bij marktverkenningen, ontwikkeling van business cases e.d. via toolkits e.d.	- Het faciliteren bij het verkrijgen van ontwikkelfondsen (nationaal, EU) d.m.v. digitaal loket, workshops, lobby, branding - Het faciliteren van het ontwikkelen van nieuwe verdien- of bekostigingsmodellen - Het bevorderen dat barrières in wet- en regelgeving en bekostiging worden weggenomen - Het bevorderen van innovatiegericht inkopen door overheden, zorg, zorgverzekeraars
Kennis	- Structurele samenwerking van gezondheidszorg, patiënten en industrie met KI's in netwerken en proeftuinen	-	- Proeftuinen verbinden met kennisgebieden: markteting, sociaalwetenschappelijk, design etc.
Faciliteiten	- Ondersteunend netwerk vanuit provincie, BOM e.d.	Open innovatie - Preventie: realisatie van living labs/proeftuinen rondom zorggroepen, gemeenten e.d. - Voeding, farma & gezondheid: facility sharing, werklocaties, proeftuinen	- Ondersteunend netwerk vanuit provincie, BOM e.d.

Gebruikte afkortingen

AAL	Ambient Assisted Living
AER	Assembly of the European Regions
AHA	Active and Healthy Ageing
AZM	Academisch Ziekenhuis Maastricht
B5	Eindhoven, Tilburg, 's-Hertogenbosch, Breda en Helmond
BMS	Brabant Medical School
BOM	Brabantse Ontwikkelings Maatschappij NV
CASA	a project exchange of knowledge AAL solutions and policy from 13 European regions. CASA is part of CORAL
CORAL	Community of Regions of Assisted Living and Active & Healthy Ageing
CPB	Centraal Planbureau
DOH	De Ondernemende Huisarts (zorggroep Eindhoven)
DSA	Digitale Steden Agenda
DVN	Diabetes Vereniging Nederland
EFRO	Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling
EIP	European Innovation Partnership
ELat	Eindhoven-Leuven-Aachen triangle
EL&I	Ministerie van Economische Zaken & Innovatie
IAB	Innovatieve Acties Brabant
GGD	Gemeenschappelijke gezondheidsdienst
JBZ	Jeroen Bosch Ziekenhuis
LIOF	NV Industriebank LIOF (Limburg)
LSHF	Life Science & health Fund
KIC	Knowledge and Innovation Community
KI's	Kennisinstellingen
MMC	Maxima Medisch Centrum
NPCF	Nederlandse Patiënten/Consumenten Federatie
OLIC	Obesitas Lifestyle Intervention Centre
MKB	Midden- en kleinbedrijf
MSP	Maatschappelijke Service Provider
OLSP	Oss Life Science Park
OP Zuid	Operationeel Programma Zuid-Nederland (EFRO)
POZOB	Zorggroep Zuidoost-Brabant
PPMOOST	Participatiemaatschappij Oost-Nederland (Gelderland, Overijssel)
PRG	Provinciale Raad Gezondheid
REWIN	Regionale ontwikkelingsmaatschappij NV REWIN West-Brabant
RIVM	Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu
ROC	Regionaal Opleidingscentrum
RVZ	Raad voor de Volksgezondheid en Zorg
SER Brabant	Sociaal-Economische Raad Brabant
TISIL	Tilburg Social Innovation Lab
TU/e	Technische Universiteit Eindhoven
UvT	Universiteit van Tilburg
VWS	Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport
ZLTO	Zuidelijke Land- en Tuinbouworganisatie